

ρησαν ὡς τὸ μέγα κατόρθωμα τῆς γενεᾶς των, παρέλειψαν νὰ δικαιολογήσουν ἐπαρκῶς τὴν θέσιν των ἀπέναντι τοῦ προβλήματος τῆς ἱστορίας, παρέλειψαν δηλαδή νὰ μᾶς εἶπουν, πῶς προοδεύει ἡ ποίησις, πῶς προοδεύει ἡ ἰδέα, ἄλλοι νεώτεροι ἐρευνηταὶ προσεπάθησαν νὰ συμπληρώσουν καὶ τὸ κενὸν τοῦτο εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν παλαιότερων. Τὴν τελευταίαν λέξιν εἰς τὴν προσπάθειαν ταύτην εἶπεν εἷς ἐκ τῶν νεωτέρων κοινωνιολόγων, ὁ *Karl Mannheim*.

«Δὲν εἶναι ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁρίζουσα τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ· ἡ κοινωνικὴ ὑπαρξις αὐτοῦ ὁρίζει τὴν συνείδησίν του». Ἡ περίφημος αὕτη φράσις τοῦ *Karol Marx* ἐκ τοῦ προλόγου τῆς «κριτικῆς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» ἐχρησίμευσεν ὡς ἡ κυριωτέρα βᾶσις διὰ τὴν μονομερῆ ἐρμηνείαν τοῦ φαινομένου τῆς ἱστορίας. Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐν τῷ φιλοσοφικῷ συστήματι τοῦ *Marx* ἡ φράσις αὕτη. Ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἡμᾶς εἶναι ἡ νεωτάτη αὐτῆς ἐκμετάλλευσις, ἡ ὁποία ἐγένετο κυρίως ὑπὸ τοῦ *Lukács* (οὗτος φέρεται ὡς ὁ ἀναγεννήσας σήμερον ἐπὶ πράγματι φιλοσοφικῶν βάσεων τὸν «διαλεκτικὸν ὑλισμὸν») καὶ ἡ ὁποία, ἀπαλλαγείσα τῆς στενῆς μαρξιστικῆς χροιάς της, ὠδήγησεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ *Mannheim*¹.

Ὁρμώμενος ὁ *Mannheim* ἐκ τῆς ἀνωτέρω φράσεως τοῦ *Marx* καὶ στρέφων ταύτην κατ' αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ *Μαρξισμοῦ*, διδάσκει, ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν διέπεται ὑπὸ συνειδήσεως ὁρθῆς εἰ μὴ μόνον, ἐφ' ὅσον ἡ συνείδησις του ἀπεικονίζει πιστῶς τὰς κοινωνικὰς συνθῆκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ζῆ οὗτος. Ἡ συνείδησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελῇ τὸν φορέα ἀπολύτου ἀξίας. Ὅπως καὶ αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι, οὕτω καὶ αἱ συνειδήσεις τῶν ἀνθρώπων κέκτηνται ἰσχὺν μόνον σχετικὴν καὶ περιορισμένην. Πᾶσα συνείδησις μὴ ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰς κοινωνικὰς συνθῆκας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀναπτύσσεται, εἶναι συνείδησις ψευδῆς. Ἡ ψευδῆς συνείδησις ἐμφανίζεται ἢ ὡς «ἰδεολογικὴ» ἢ ὡς «οὐτοπικὴ». Ἰδεολογικὴ εἶναι ἡ συνείδησις, ὅταν ὑστερῇ εἰς ἐπικαιρότητα, ὅταν δὲν προσανατολίζεται εἰς τὴν νέαν πραγματικότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας κινεῖται, καὶ μένη προσκεκολλημένη εἰς ἱστορικῶς ὑπερνηκηθείσας βαθμίδας ἐξελίξεως. Ἡ ἰδεολογία ἀποτελεῖ πάντοτε ψεῦδος. Οὐτοπικὴ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐπίσης ψευδῆς εἶναι ἡ συνείδησις, ὅταν ὑπερ-

1) Πρβλ. σχετικῶς: *Karl Mannheim, Ideologie und Utopie, Bonn 1929.*

πηδᾶ τὰ ὄρια τῆς ἰσχυούσης πραγματικότητος καὶ ζῆ ὑπὸ τὴν ἀμφίβολον πάντοτε προϋπόθεσιν τοῦ πραγματοποιησίμου.

Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ *M a n n h e i m* ἀποτελεῖ, ὡς ἐλέχθη καὶ ἄνωτέρω, τὴν τελευταίαν λέξιν εἰς τὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς μας, ὅπως ἀγνοήσῃ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀπόλυτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ δὲν ὑπόκειται εἰς ἐξέλιξιν. Ὁ *M a n n h e i m* μάλιστα δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸ νὰ ἀγνοῇ ἀπλῶς ὅ,τι ἡ ἐποχὴ μας δὲν βλέπει, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ ἐμφανιζόμενον ὡς ἀπόλυτον, τὸ μὴ παρασυρόμενον ὑπὸ τῆς ἐξελίξεως εἶναι προῖον ψευδοῦς συνειδήσεως, ἀποτελεῖ ψεῦδος. Πρὸς θεμελίωσιν ὅμως τοῦ τοιούτου ἰσχυρισμοῦ ἀρκεῖται ὁ *M a n n h e i m* εἰς τὸ νὰ ἐπικαλῆται τὸ φαινόμενον ἐκεῖνο τῆς πνευματικῆς ζωῆς, εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ὁποῖου ἡ θεωρία του ἀποδεικνύεται πράγματι ἐν πολλοῖς ὡς δυναμένη νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ὀρθὰ συμπεράσματα. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος φαινόμενον εἶναι ἡ πολιτικὴ. Τὸ ὅτι ἡ πολιτικὴ πεποιθήσις καὶ ἰδέα, τὸ ὅτι ἡ πολιτικὴ συνείδησις ἐν γένει ὑπόκειται εἰς ἐξέλιξιν καὶ δέον νὰ ἐκτιμᾶται ἀναλόγως τῆς σχέσεώς της πρὸς τὰς σχετικῆς πάντοτε ἰσχύος κοινωνικᾶς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀναπτύσσεται, εἶναι γεγονός, τὸ ὁποῖον δὲν προτιθέμεθα νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Ἡ πολιτικὴ ἀνήκει, ἐὰν ὄχι εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς ἐκφάνσεις, πάντως εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς, εἰς τὴν σφαιρᾶν τοῦ πολιτισμοῦ ἐκείνου, τὸν ὁποῖον ὀνομάζομεν ἑξωτερικὸν καὶ τὸν ὁποῖον διεκρίναμεν, βασισθέντες ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ *Alfred Weber*, θεμελιωδῶς ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ πολιτικὴ συγκρότησις τῆς κοινωνίας γνωρίζει, ὅπως καὶ ἡ οἰκονομικὴ αὐτῆς συγκρότησις, βαθμίδας ἐξελίξεως. Ὅπου εἰς τὴν πραγματικότητά ὑπάρχει ἐξέλιξις, ἐκεῖ εἶναι δυνατόν εἰς τὴν συνείδησιν νὰ ὑπάρχῃ καθυστέρησις. Ὅπου τὸν λόγον ἔχει ἡ λογικὴ, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἡ πιθανότης τοῦ ψεύδους. Ἐχει ὅμως παντοῦ τὸν λόγον ἡ λογικὴ; Ὑπάρχει παντοῦ ἐξέλιξις καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ πιθανότης τῆς καθυστερέσεως; Χαρακτηριστικὸν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι βλέπουν τὰ πάντα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς σχετικότητος, εἶναι τοῦτο: ὅτι εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς θεωρίας των βλέπουν μόνον ὅ,τι συμφωνεῖ πρὸς αὐτήν. Τὸ σφάλμα αὐτὸ χαρακτηρίζει καὶ τὸν *M a n n h e i m*. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη δὲν θέτει εἰ μὴ μόνον τὰ ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὁποῖα εἶναι κατ' ἀρχὴν δυνατόν νὰ δοθῇ ἀπάντησις ἐπικυροῦσα τὴν θεωρίαν του. Ἡ ἐνότης τοῦ ἔργου του ὀφείλεται—ὅπως καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ἔργου πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἀνάγουν τὴν ἐξέλιξιν εἰς ἀπόλυτον ἀρχὴν—εἰς τὴν μονομερῆ ἐκλογὴν τοῦ ὑλικοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου δοκιμά-

ζεται ἡ ἰσχὺς τῆς θεωρίας του. Ὁ Herbert Spencer, διὰ νὰ θεμελιώσῃ κοινωνιολογικῶς τὸ περὶ ἐξελίξεως παγκόσμιον σχῆμα τοῦ, εἶχε βασισθῆ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ πρωτογόνῳ αὐτοῦ μορφῇ. Ἐὰν ἐλάμβανε περισσότερον ὑπ' ὄψιν τὸν ἱστορικῶς ἐξελιγμένον ἄνθρωπον, τὸν ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὴν φύσιν σχέσις εἶναι οὐχὶ ἀπλῶς παθητικὴ, ἀλλὰ καὶ ἐνεργητικὴ, θὰ καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἐφαρμογὴ τῆς περὶ ἐξελίξεως θεωρίας του. Τοῦ Manheim βεβαίως ἡ μονομέρεια δὲν εἶναι τόσον μεγάλη. Οὗτος, ἡσκημένος εἰς τὴν διαλεκτικὴν καὶ γνωρίζων τὰ προβλήματα, ἀποφεύγει τὰ μηχανικὰ σχήματα ἐξελίξεως. Εἶναι ὁμοῦ τὸ ὑλικόν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δοκιμάζει καὶ αὐτὸς τὴν ἀντοχὴν τῆς θεωρίας του, πλήρες; Ἀσφαλῶς ὄχι! Τὸ πρόβλημα τῆς σχέσεως τοῦ καλλιτεχνήματος πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν τίθεται κἂν ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ ποιητὴς δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὸ σύστημά του. Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῆ σοβαρῶς, ὅτι καὶ τὸ καλλιτέχνημα εἶναι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις προἶον ψευδοῦς συνειδήσεως; Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι ὁ θαυμάζων τὸν Αἰσχύλον ἢ τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελον διέπεται ὑπὸ ψευδοῦς συνειδήσεως καὶ δὲν παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐποχῆς του; Ἐὰν ἤθελε νὰ ὑποστηρίξῃ τοῦτο ὁ Manheim—καὶ μόνον ἐὰν ὑπεστήριζε τοῦτο, θὰ ἦτο συνεπὴς πρὸς ἑαυτὸν—θὰ ἔπρεπε νὰ χαρακτηρίσῃ φανερὰ καὶ ἄνευ δισταγμοῦ ὡς διδάσκαλόν του τὸν Marinetti. Οὔτε ἐπὶ τοῦ καλλιτεχνήματος, οὔτε ἐπὶ τῆς ἰδέας—δηλαδὴ τῆς ἐτέρας ἐκ τῶν δύο μόνων μορφῶν, ὑφ' ἃς ἀποκαλύπτεται ἀντικειμενικῶς ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς—ἐφήρμοσεν ὁ Manheim τὴν θεωρίαν του. Ὅ,τι ἐμφανίζει οὗτος ὡς ἰδέαν δὲν εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐννοεῖ ὁ Alfred Weber. Ἡ ἰδέα τοῦ Manheim εἶναι ἡ πολιτικὴ ἀξίωσις, ἡ λογικὴ ἀπαίτησις, τὸ προἶον ὑπολογισμοῦ. Ὅ,τι εἶναι προἶον ὑπολογισμοῦ, δέον βεβαίως—διὰ νὰ θεωρηθῆ ὁ ὑπολογισμὸς ὀρθὸς—νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὁποίας γεννᾶται. Ἡ ἰδέα ὡς λογικὴ ἀπαίτησις ὀφείλεται πράγματι εἰς ψευδῆ συνείδησιν, δηλαδὴ εἰς κακὴν τῶν πραγμάτων ἐκτίμησιν, ὅταν ὑστερῇ εἰς ἐπικαιρότητα καὶ βασίζεται ἐπὶ προϋποθέσεων, αἱ ὁποῖαι ἔπαυσαν νὰ ἰσχύουν. Ὁ Alfred Weber ὁμοῦ, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἰδέας ὡς μιᾶς ἐκ τῶν δύο μορφῶν, δι' ὧν ἀντικειμενοποιεῖται ὁ ἐσωτερικὸς πολιτισμὸς, δὲν ἐννοεῖ τὴν ἰδέαν ὡς ἀπαίτησιν τῆς λογικῆς, ὡς σκοπὸν καὶ ὡς προἶον σκέψεως. Ὁ Alfred Weber ἐννοεῖ τὴν ἰδέαν, τῆς ὁποίας φρενὺς εἶναι ὁ προφήτης, τὴν ἰδέαν, ἡ ὁποία δὲν πηγάζει ἀπλῶς ἀπὸ τὸ αἰσ-

θημα, ἀλλὰ καὶ διαμορφοῦται ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, τὴν ἰδέαν, ἢ ὁποῖα εἶναι προῖον μυστικῆς δημιουργίας καὶ ὄχι λογικοῦ ὑπολογισμοῦ¹. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας καὶ τῆς τοιαύτης ἰδέας ἢ ὑπαρξίς θεωρεῖται παράδοξος. Ὅ,τι δὲν ἀναλύεται, ὅ,τι δὲν ἀποσυντίθεται, ὅ,τι ἴσταται ὑπεράνω τῆς λογικῆς καὶ δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τῆς καθημερινῆς ζωῆς τὰς ἀπαιτήσεις, χαρακτηρίζεται ὄχι μόνον ὡς περιττόν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνῦπαρκτον. Ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἐστέρησε τὸν κόσμον πάσης μαγείας. Ἡ κρίσις, τὴν ὁποίαν διέρχεται ἡ σχέσις τῆς ζωῆς πρὸς τὴν ποίησιν, δὲν ὀφείλεται εἰς τὸν ποιητὴν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐποχὴν, ἢ ὁποῖα ἔπαυσε ὄχι μόνον νὰ ἀρῶνται τὸν ῥυθμὸν τῆς ἀπὸ τὴν ποίησιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνέχεται τὸν ποιητὴν. Ὁ ποιητὴς καταδιώκεται καὶ καταδιωκόμενος ἀναγκάζεται καὶ αὐτὸς—ὁσάκις ἡ δύναμις του δὲν ἐπαρκεῖ εἰς τὸ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἰσορροπίαν μεταξὺ τοῦ σύμπαντος καὶ τοῦ ἀτόμου του—νὰ καταφύγῃ εἰς κριτικὴν. Ὁ Φρειδερίκος Nietzsche ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ τραγικώτερος τύπος ποιητοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ ἐποχὴ μετέβαλεν εἰς κριτικόν. Καὶ εἰς κριτικοὺς τῆς ἐποχῆς των μετεβλήθησαν ἐκεῖνοι οἱ ποιηταί, οἱ ὁποῖοι ἀκριβῶς δὲν ἔμειναν ἀνεπηρέαστοι ἀπὸ τὴν ἐποχὴν των. Ὁ Nietzsche, ἂν καὶ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος, ὅστις συνέλαβε τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνος ἐν τῇ βαθυτάτῃ αὐτοῦ οὐσίᾳ καὶ ἀνεγνώρισε τὴν δυνατότητα τῆς συνθέσεως τοῦ «Ἀπολλωνείου» καὶ «Διονυσιακοῦ», ἠγωνίσθη εἰς μάτην καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του κατὰ τοῦ δευτέρου ἐκείνου «Ἐγώ», τὸ ὁποῖον ἐγκατέστησεν εἰς τὴν συνείδησίν του ἢ ἐποχὴ. Ἐπὶ τοῦ Nietzsche ἐβάρυνεν ὀλόκληρος ἡ ἰδεολογία τοῦ εἰς τὴν πρόοδον πιστεύοντος ἀστοῦ. Τὸν «Ἀντίχριστόν» του, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου προῆλθεν ἀρνητικῶς (καὶ μόνον ἀρνητικῶς) ὁ «ὑπεράνθρωπος» του, συνέλαβεν οὗτος κατὰ τρόπον, ὁ ὁποῖος δίδει εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νὰ συγχέωμεν τοῦτον πολλάκις πρὸς τὸν τύπον τοῦ εὐτυχήσαντος ἐκείνου φιλοπροόδου ἐπιχειρηματίου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς θέσεώς του βλέπει μὲ περιφρόνησιν — συνήθως δὲ καὶ μὲ δόσιν τινὰ κακίας — τὰς βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὸς εἶχεν ἄλλοτε ἐνώπιόν του καὶ εἰς τὴν ὑπερπήδησιν τῶν ὁποίων ὠδήγησε τοῦτον ὄχι, ὅπως κολακεύεται νὰ πιστεύσῃ, ἢ ἰκανότης του, ἀλλ' ἢ τύχη καὶ μόνον ἢ τύχη. Ἡ ἠθικὴ τῶν μεγάλων καὶ ἰσχυρῶν, ὅπως ἐδίδαξε ταύτην ὁ

1) Πρβλ. ἐν σχέσει πρὸς πάντα τὰ ἀνωτέρω: Pan. Kanellopoulos, Das Individuum als Grenze des Sozialen und der Erkenntnis, ἐν «Archiv für angewandte Soziologie», III. Band, Heft 2. σ. 89 κ. ἑ.

Nietzsche, δέν εἶναι ἄλλο τι εἰ μὴ ἀπλοῦν προῖον τῆς περὶ ἐξελίξεως ἰδεολογίας, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ὁποίας ᾠδήγησεν ὁ Φιλελευθερισμὸς καὶ ἐπὶ τῆς ὁποίας βασιίζεται ἡ ἀστική συνείδησις. Ἡ τραγικότης τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Nietzsche ἔγκειται λοιπὸν εἰς τὸ ὅτι οὗτος, ἂν καὶ ποιητής, δέν κατώρθωσε νὰ ἀπαλλαγῇ πλήρως τῆς ἐπιδράσεως τῆς ἐποχῆς του, ἢ ὁποία εἶναι ἀκριβῶς ἡ κατ' ἐξοχὴν διώκουσα τὴν ποίησιν ἐποχή. Τὸ αὐτὸ δέον νὰ λεχθῆ καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν ποιητῶν, ὅπως κυρίως ὁ Strindberg καὶ ὁ Wedekind. Τὰς ἀντινομίας, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐκινεῖνο ἡ συνείδησις τῶν τελευταίων τούτων, ἀπεκάλυψε κατὰ τρόπον ἐξαιρετῶς ἐπιτυχῆ ὁ καὶ τὸ πρόβλημα τῆς διαστάσεως τῆς ἐποχῆς μας πρὸς τὴν ποίησιν εἰς ἀντικείμενον ἐπισταμένης ἐρεῦνης ἀναγαγὼν Φρειδερίκος Strich¹.

8. — Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο νομίζομεν, ὅτι πρέπει νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν μας πρὸς ὠρισμένην κίνησιν, ἢ ὁποία, ἔχουσα ὡς κέντρον ἓνα τῶν συγχρόνων Γερμανῶν ποιητῶν, ἐμφανίζεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας τείνουσα πρὸς τὴν ὑπερνίκησιν τῆς χαρακτηριζούσης τὴν ἐποχὴν μας ἀντιθέσεως μεταξὺ ζωῆς καὶ ποιήσεως. Ὁ ποιητής, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς κινήσεως ταύτης, εἶναι ὁ Stefan George.

Δέν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἀξίαν τοῦ George ὡς ποιητοῦ. Ἡ κίνησις, ἢ ὁποία ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸν ὡς ὀρμητήριόν της, συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν κυριωτέρων αὐτῆς φορέων διακεκριμένους καθηγητὰς γερμανικῶν πανεπιστημίων καὶ δὴ ὄχι μόνον καθηγητὰς τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας καὶ κλάδων ἐχόντων τὴν ποίησιν ὡς ἀντικείμενον ἐρεῦνης, ἀλλὰ καὶ καθηγητὰς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, τῆς πολιτικῆς ἱστορίας καὶ διαφόρων ξένων πρὸς τὴν λογοτεχνίαν ἐπιστημῶν. Ὡς κίνησις εἰσδύσασα πλέον σήμερον εἰς τὰς ψυχὰς ἐκλεκτῶν ἀνειπροσώπων τῆς γερμανικῆς διανοήσεως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα ὁ περὶ τὸν George σχηματισθεὶς κύκλος. Οὔτε λοιπὸν τὸν ποιητὴν George, οὔτε τὸν περὶ αὐτὸν κύκλον ὡς πρότυπον εἰδικῆς κοινωνιολογικῆς κατηγορίας πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν. Ὡς πρότυπον κατηγορίας κοινωνιολογικῆς ἐχρησίμευσεν ὁ κύκλος τῶν ὁπαδῶν τοῦ George εἰς τὸν φιλόσοφον καὶ κοινωνιολόγον Herman Schmalenbach, ὁ ὁποῖος πρὸς ἐπιστημονικὴν σύλληψιν τοῦ «δεσμοῦ» ὡς μιᾶς τῶν κυρίων μορφῶν κοινωνικῆς συμβιώσεως ἐβασίσθη ἐν πολλοῖς καὶ ἐπ' αὐτοῦ².

1) Πρὸβλ. Fritz Strich, Dichtung und Zivilisation, München 1928.

2) Πρὸβλ. Herman Schmalenbach, Die soziologische Kategorie des Bundes, ἐν «Die Dioskuren», I, 1922, σ. 35 — 105.

Διὰ νὰ ἐννοήσωμεν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ George καὶ συνδέει τούτους εἰς μίαν ἐκ τῶν ἐλαχίστων καθαρῶς πνευματικῶν ἐνώσεων, τὰς ὁποίας γνωρίζει ἡ ἐποχὴ μας, πρέπει νὰ καταρύγωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ αὐθεντικωτέρου (ἀλλὰ συγχρόρως καὶ δημιουργικωτέρου) τῶν ἀποστόλων του : εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Φρειδερίκου Gundolf. Οὗτος, εἰς ὃν ὀφείλομεν σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ περιφημότερα ἔργα περὶ τοῦ Shakespeare καὶ τοῦ Goethe, παρὶ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Kleist, ἠσχολήθη ἐπανειλημένως εἰς διαλέξεις καὶ πραγματείας περὶ τὴν οὐσιαστικὴν σύλληψιν καὶ ἐρμηνεῖαν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ George, ἐκδώσας τέλος καὶ ὀλόκληρον ἔκτενές περὶ αὐτοῦ ἔργον. Ἐνταῦθα θὰ βασισθῶμεν κυρίως ἐπὶ τῆς εἰδικῆς ἐκείνης περὶ George ἐργασίας του, εἰς ἣν ἐρεινᾶται ἡ θέσις τούτου εἰς τὴν ἐποχὴν μας. ¹

Ἐρωτᾶται λοιπόν : ποία εἶναι, κατὰ τὸν Gundolf, ἡ ἱστορικὴ σημασία τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ποιητοῦ George ; Ἡ ἱστορικὴ σημασία τοῦ George ἔγκειται εἰς τοῦτο : ὅτι εἰς ἐποχὴν, ἡ ὁποία ὑπὲρ πᾶσαν προηγουμένην περίοδον τῆς ἱστορίας ἐμφανίζεται ὡς ἀπλὴ ἐποχὴ, δηλαδὴ ὡς χρόνος, ὡς ἀλλαγὴ καὶ ἐξέλιξις, συμβολίζει οὗτος τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως αἰωνίου τινος νόμου, αἰωνίων ἀξιῶν, αἰωνίας τινος οὐσίας. Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς συγχρόνους συγγραφεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίζουν τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀπλοῦν ἀποτέλεσμα ἱστορικῶν, ψυχολογικῶν καὶ ἠθικῶν περιστάσεων, εὐαγγελίζεται οὗτος τὸν ἄνθρωπον ὡς κοσμογονικὴν ὑπαρξιν, ὡς ὃν πρωταρχικόν. Ἡ ψυχὴ, τὸ πνεῦμα καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι διὰ τὸν George αἱ πρῶται καὶ ἀπλαῖ κοσμικαὶ δυνάμεις, θεμελιώδη δραστικὰ γεγονότα καὶ ὄχι πολύπλοκοι σειραὶ ἐννοιῶν. Ἡ πίστις αὕτη δὲν διέπει ἀπλῶς τὴν ἐσωτερικότητα τοῦ George— (ἐὰν συνέβαινε τοῦτο, δὲν θὰ ἐνδιέφερεν ἡμᾶς, διότι θὰ ἀπετέλει ὑπόθεσιν ἰδιωτικὴν) — ἀλλὰ λαμβάνει σάρκα καὶ ὀστᾶ, λαμβάνει μορφὴν καὶ γίνεται ποίησις. Εἰς τὴν ποίησιν τοῦ George ἐκφράζονται καὶ δαμάζονται διὰ τῆς γλώσσης παγκόσμιοι πρωταρχικαὶ δυνάμεις, αἱ δυνάμεις τῆς ἀληθοῦς ζωῆς. Οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι συγχέουν τὴν ζωὴν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν, κατὰ τὸν Gundolf, νὰ ἐννοήσουν τοῦτο. Ὅσον ἄμεσώτερα εἶναι ἡ σχέσις τινὸς πρὸς τὴν ζωὴν, τόσον περισσότερον ξένος πρὸς αὐτὴν θὰ

1) Πρὸβλ. Friedrich Gundolf, Stefan George in unserer Zeit, πραγματείαν ἐκδοθεῖσαν μετ' ἄλλων δύο πραγματειῶν ὑπὸ τὸν τίτλον : Dichter und Helden, Heidelberg 1921.

χαρακτηρισθῆ οὗτος ὑπ' ἐκείνων, οἱ ὅποιοι συγγέουν τὴν ζωὴν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς. Καὶ λησμονοῦν, κατὰ τὸν G u n d o l f, οἱ περιπίπτοντες εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην, ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς δὲν εἶναι δύναμις τις ἀπόλυτος καὶ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου εὐρισκομένη, ἀλλ' ὅτι σχηματίζεται ὑπὸ τῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας κάμνουν αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἄνθρωποι περὶ τοῦ νοήματος καὶ τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς. Ἡ ζωὴ, ἡ ἀληθῆς ζωὴ εἶναι ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν σκέψεων, τὰς ὁποίας κάμνουν εἰς ὀρισμένην ἐποχὴν αἱ ἄνθρωποι περὶ αὐτῆς καὶ δὴ συνήθως εἰς βάρος της. Ἡ ζωὴ εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ παντός καὶ ὄχι ὁ σκοπὸς καὶ ἡ συνέπεια τοῦ πνεύματος ὀρισμένης ἐποχῆς. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἢ κατ' ἐπίφασιν ὑφισταμένη δύναμις τῶν περιστάσεων μεταβάλλεται, ὅταν προβάλλῃ ἄνθρωπος ἰκανός, ὅπως ἐκφράσῃ αὐτὴν ταύτην τὴν ζωὴν διὰ νέας γλώσσης, νέου ἥθους καὶ νέας μορφῆς. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ διδασκαλία τοῦ G u n d o l f ἐνθυμίζει τὴν περίφημον ἐκείνην φράσιν τοῦ K a r l M a r x, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἰδρυτὴς τοῦ «λεγόμενου» ἱστορικοῦ ὕλισμοῦ ἐπιτίθεται κατ' αὐτοῦ τούτου ὕλισμοῦ διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος, ὅτι τὸν ἄνθρωπον δὲν δημιουργοῦν αἱ περιστάσεις, ἀλλ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὰς περιστάσεις. ¹

Ὁ G u n d o l f λοιπὸν βασίζει κυρίως τὴν ἐπὶ τὸν G e o r g e πίστιν του ἐπὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι οὗτος δὲν συγγέει τὴν ζωὴν πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς καὶ ζητεῖ ἀντιθέτως, ἀντιτιθέμενος πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, νὰ διατυπώσῃ ἐκ νέου τὴν μίαν καὶ ἀληθῆ ζωὴν. Εἰς τὴν νέαν γλωσσικὴν σύλληψιν τῆς ζωῆς, εἰς τὴν γλώσσαν ἔγκειται, κατὰ τὸν G u n d o l f, ἡ κυριώτερα σημασία τοῦ G e o r g e. Οὗτος ἠννόησεν, ὅτι ἡ γλώσσα εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ ὄχι ἄπλοῦς τρόπος συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος ἀπεκάλυψε καὶ ἐκάλυψε τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον εἶχε δημιουργηθῆ μεταξὺ τῆς ποιήσεως ὡς τῆς γλωσσικῆς συλλήψεως τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ τῆς λογοτεχνίας ὡς ἄπλοῦ μέσου διασκεδάσεως καὶ διδασκαλίας. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεδόθη πάλιν ἡ γλώσσα εἰς τὴν ποίησιν καὶ ἀπεκατεστάθη τὸ κῦρος τοῦ ποιητοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἐμφάνισις, μυθικὴ εἰς τὸ παρελθόν, εἶχε καταντήσῃ κωμικὴ εἰς τὴν ἐποχὴν μας. Ἡ γλώσσα εἶναι, κατὰ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ G e o r g e, ἡ μόνη περιοχὴ τῆς ζωῆς, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατὸν νὰ διασωθῆ καὶ ἀνανεωθῆ ἡ δύναμις τοῦ «μαγικοῦ», ἡ μόνη περιοχὴ, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι δυνατὸν

1) K a r l M a r x, Thesen über Feuerbach, ἐν «M a r x - E n g e l s A r c h i v», I. Band, σ. 227 κ. ἑ.

ἀποτελεσματικῶς νὰ καταπολεμηθῇ ἡ χαρακτηρίζουσα τὴν ἔποχὴν μας λογικοποιήσεις καὶ μηχανοποιήσεις. Οἱ ὄπαδοι τοῦ *George* δὲν ἀντιλαμβάνονται τὴν γλῶσσαν, ὡς οἱ ναρκισσευόμενοι «*esthètes*», οἱ ὅποιοι πιστεύοντες εἰς αὐτὴν (ἢ μᾶλλον : προσποιούμενοι, ὅτι πιστεύουν εἰς αὐτὴν) ὡς εἰς αὐτούσιον σκοπόν, χρησιμοποιοῦν ταύτην διὰ νὰ ἀντικατοπτρίζουν εἰς τὴν εὐπλαστον ὕλην τῆς τὴν ἐξεζητημένην γλυκύτητα καὶ «φκιασιδωμένην» ἐπιφάνειαν τοῦ προσώπου των. Ἡ πίστις τῶν ὄπαδῶν τοῦ *George* ἐπὶ τὴν γλῶσσαν εἶναι διάφορος. Εἶναι πρωτίστως πίστις πραγματική. Δι' αὐτῆς ἀποβλέπουν οὗτοι εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀπλῶς λογικοῦ, τοῦ ἀπλῶς σκοπίμου, τοῦ μηχανικοῦ. Ἡ γλῶσσα, λέγει ὁ *Gundolf*, εἶναι ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς, δηλαδή εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψυχὴν ὅ,τι ἀκριβῶς εἶναι ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα τὸ αἷμα. Ἡ δύναμις τῆς γλώσσης εἶναι ἡ γενετήσιος δύναμις τῆς ψυχῆς. Ὁ ἀποβλέπων εἰς τὴν διατήρησιν τῆς δυνάμεώς της εἶναι ὁ σώζων τὴν ἔποχὴν μας ἀπὸ τῆς πλήρους ἀπροσυνθέσεως. Ὁ *George* σώζει, κατὰ τὸν *Gundolf*, εἰς τὴν ἔποχὴν μας τὴν ποίησιν καὶ δι' αὐτῆς τὴν γλῶσσαν, δηλαδή τὴν μαγικότητα καὶ τὸν ἐορτάσιμον χαρακτῆρα τῆς ζωῆς. Ὁ στίχος εἶναι κᾶτι τὸ μαγικὸν καὶ λειτουργικὸν καὶ ὄχι, ὅπως νομίζουν οἱ φιλολογοῦντες, τυχαῖον κόσμημα. Ἡ γνησία ποίησις εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐορτάσιμος. Τὸ ἔλαφρότερον ἐρωτικὸ τραγοῦδι τοῦ *Goethe* καὶ ὁ *Προμηθεὺς* τοῦ *Αἰσχύλου* εἶναι ἕξ ἴσου ἐορτάσιμα ποιήματα. Τὸ ὅτι ὁ ἐορτάσιμος χαρακτήρ τῆς ποιήσεως τοῦ *George* προσπίπτει εἰς τὰ βλέμματά μας περισσότερον καὶ κακίζεται ὑπὸ τῶν πλείστων, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι προβάλλει εἰς ἔποχὴν, ἡ ὁποία εἶναι ἐστερημένη καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἐορτασίμου χαρακτῆρος, εἰς ἔποχὴν, ἡ ὁποία δὲν ἔχει ἀνάγκην ὕφους καὶ ρυθμοῦ, διότι ἀντικατέστησε τὸ ὕφος διὰ τῆς «ρουτίνας» καὶ τὸν ρυθμὸν διὰ τῆς σκοπιμότητος. Ὅσον περισσότερον καθίσταται ἡ γλῶσσα ἀντικείμενον καταχρήσεως, τόσον περισσότερον πρέπει νὰ ἐπιμένῃ ὁ ποιητῆς εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ἀριστοκρατικοῦ τῆς χαρακτῆρος. Τὴν σκέψιν ταύτην συνεχίζει ὁ *Gundolf* διὰ τῶν ἐξῆς παρατηρήσεων : Οὐδέποτε, λέγει, ἀφ' ὅτου ὑπάρχει ὁ κόσμος, ἐγένετο κατάχρησις τῆς γλώσσης ὁμαδικωτέρα, ἀνοητοτέρα καὶ ἐπιπολαιωτέρα ἐκείνης, ἡ ὁποία γίνεται σήμερον. Ὁ ποιητῆς ἔχει τὴν βαρυτάτην ἀποστολὴν νὰ διαφυλάξῃ τὰς παγκοσμίους δυνάμεις, τὰς ὁποίας περιχλίνει ἡ γλῶσσα, νὰ προστατεύσῃ τὸ αἷμα τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν ἀψυχον πολυλογίαν. Ἡ διαφύλαξις τῆς γλώσσης εἶναι σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ ἐπίκαιρα

προβλήματα (αὐτὰ προσφέρει ὁ τύπος καὶ τὸ κοινοβούλιον), εἶναι σπουδαιότερα ἀπὸ τὰς πρωτοτύπους ἰδέας (ταύτας προσφέρει ἡ καθέδρα καὶ τὸ καφενεῖον), σπουδαιότερα ἀπὸ τὰς χρωματιστὰς εἰκόνας (δι' αὐτὰς φροντίζει τὸ θέατρον, τὸ ἵπποδρόμιον καὶ ὁ κινηματογράφος). Μόνον ὁ ποιητὴς ἐξαγιάζει καὶ ἀσφαλίζει σήμερον ἀκόμη τὴν γλῶσσαν καὶ μόνον ὁ George ἔχει μεταξὺ τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς μας πλήρη συνείδησιν τῆς βαρύτητος τῆς τοιαύτης τοῦ ποιητοῦ ἀποστολῆς καὶ δὲν παρασύρεται ὑπὸ τῶν ἐκκωφατικῶν θορύβων, συνθηματικῶν λέξεων καὶ σχηματικῶν φράσεων τῆς ἐποχῆς. Τὴν ἀρνητικὴν σχέσιν τῆς κινήσεως τοῦ George πρὸς τὰς συνθηματικὰς λέξεις, αἱ ὁποῖαι μεταβιβάζονται ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἀκρίτως καὶ φιλαρέσκως, θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον, ὅταν θὰ πραγματευθῶμεν τὸ φαινόμενον τοῦ συρμοῦ, τῆς μόδας. Καὶ αἱ συνθηματικά, κτυπητὰ λέξεις δὲν συνιστοῦν συνήθως διὰ τῆς διαδόσεώς των ἄλλο τι εἰ μὴ ὠρισμένον εἶδος μόδας.

Δὲν νομίζομεν, ὅτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προσθέσωμεν ἄλλο τι ἐν σχέσει πρὸς τὸν George καὶ τὴν κίνησίν του. Ἐπαναλαμβάνομεν ὅ,τι ἐτονίσσαμεν καὶ προηγουμένως: ὁ George ὡς ποιητὴς δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἐνταῦθα. Οἷαδὴποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ γνώμη τινὸς περὶ τῆς ποιήσεως αὐτοῦ, τὸ γεγονός, ὅτι αὕτη ἐνέπνευσεν εἰς τὰς συνειδήσεις ἐκλεκτῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πνεύματος τὴν πίστιν, τὴν ὁποίαν ἐνέπνευσεν, ἀρκεῖ διὰ νὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα, ὅπως θεωρήσωμεν τὸν George ὡς μίαν ἐκ τῶν φυσιογνωμιῶν ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι συμβολίζουν ἀναντιρρήτως τὴν στροφὴν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς νέαν ἐποχὴν ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει τὴν ἀποστροφὴν τοῦ προσώπου τῆς ἐποχῆς μας ἀπὸ τοῦ ἰδίου ἑαυτοῦ της. Καὶ τοῦτο ἔχει σημασίαν βαθυτάτην. Ὅσονδὴποτε καὶ ἂν ἀπεξενώθῃ ἡ ἐποχὴ μας ἀπὸ τῆς ποιήσεως, ὅσονδὴποτε ἀγρία καὶ ἂν εἶναι ἡ δίωξις, ἣν ὑφίσταται εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὁ ποιητῆς, ὑπάρχουν ἀκόμη αἱ δυνάμεις ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι διατηροῦν ἀνέπαφον τὴν παρθενίαν των. Οἱ ἀδύνατοι περιορίζονται εἰς τὸ νὰ κρίνουν καὶ νὰ κατακρίνουν τὴν ἐποχὴν. Ἐμνημονεύσαμεν ἤδη τὸν Nietzsche ὡς τὸν τραγικώτερον τύπον ποιητοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ ἐποχὴ μετέβαλεν εἰς κριτικόν. Καὶ ἡ κριτικὴ βεβαίως δὲν εἶναι ἐστερημένη ἀξίας. Δι' αὐτῆς ὅμως δὲν δημιουργεῖται τὸ νέον, ἀλλὰ καταστρέφεται ἀπλῶς τὸ ἰσχυρόν. Ἡ κριτικὴ εἶναι ἐξηρημένη ἀπὸ τὸ κρινόμενον. Αἰρομένου τούτου — καὶ εἰς τὴν ἄρσιν καὶ διάλυσίν του ἀποβλέπει ἡ κριτικὴ —, αἶρεται καὶ ὁ μόνος λόγος τῆς ὑπαρξεώς της. Μόνον ἡ ὑπαρξις κέντρον θετικοῦ καὶ δημιουργικοῦ, κέντρον

ἐμπνέοντος πίστιν—καὶ πίστιν ἀληθῆ ἐμπνέει ἀναντιρρήτως ὁ George εἰς τοὺς ὄπαδούς του—εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς σύμπτωμα νέου προσανατολισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, προσανατολισμοῦ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ὁποῖον ἀποκτᾷ καὶ ἡ κριτικὴ ὡς τοιαύτη σημασίαν ἀνωτέραν καὶ ὑγιᾶ.

9.— Διὰ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων ἐξητάσαμεν τὴν σχέσιν τῆς ἐποχῆς μας πρὸς τὴν ποίησιν, δηλαδή πρὸς τὴν δύναμιν ἐκείνην τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τῆς ὁποίας αἱ δημιουργικαὶ ἐκδηλώσεις ἐχρησίμευσαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ὡς οἱ κύριοι ὁυθμισταὶ τῆς ζωῆς. Ἡ ἐποχὴ μας ὅμως δὲν ἀπεξενώθη μόνον ἀπὸ τῆς ποιήσεως. Ὁ ἀνθρώπος τῆς ἐποχῆς μας δὲν ἔπαυσε ἀπλῶς νὰ εἶναι ὡραῖος. Οὗτος ἔπαυσε νὰ εἶναι καὶ πιστός. Τὸ ὅτι ἔπαυσε νὰ εἶναι πιστός διακρίνει τοῦτον κυρίως ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τῶν μέσων αἰώνων.

Πίστις καὶ ποίησις εἶναι δύο ἐκδηλώσεις τῆς ψυχῆς, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον πρὸς ἀλλήλας σχέσιν. Ἡ ποίησις εἶναι μόνον τότε ἀληθῆς, ὅταν γεννᾷ πίστιν. Ἡ πίστις εἶναι μόνον τότε ἀληθῆς, ὅταν μεταβάλλει τὸν πιστεύοντα εἰς ποιητὴν. Τὸ προφατικὸν καὶ τὸ ποιητικὸν εἶναι δύο ἰδιότητες, τὰς ὁποίας ἡ ἱστορία τοῦ πνεύματος ἐμφανίζει συνήθως συνηνωμένας εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Ἀμφότεροι—καὶ ὁ ποιητὴς καὶ ὁ προφήτης—μετατρέπουν τὴν ἐσωτερικότητα τοῦ ἀνθρώπου, τῆς μετατροπῆς ταύτης ὁδηγούσης πολλάκις (—ἢ μᾶλλον : — πάντοτε, ὡσάκις προκαλεῖται ὑπὸ ἀληθοῦς ποιητοῦ καὶ ἀληθοῦς προφήτου) εἰς ἀνατροπὴν τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς. Ἀμφότεροι ὁραματίζονται, τὸ δὲ ὄραμά των εἶναι μόνον τότε γνήσιον, ὅταν εἶναι εἰς θέσιν νὰ μεταβληθῆ εἰς πραγματικότητα. Τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὴν γνώμην τῶν ὄπαδῶν τοῦ George, καθ' ἣν ὁ ποιητὴς—ὁ ἀληθῆς ποιητὴς—δὲν εἶναι μόνον ἀνθρώπος τοῦ ὄνειρου, ἀλλ' εἶναι καὶ ἀνθρώπος τῆς δράσεως.

Ἐὰν ὅμως—καὶ τοῦτο ἰσχυρίσθημεν ἀνωτέρω—πίστις καὶ ποίησις εἶναι δύο δυνάμεις ἀλληλένδετοι, πῶς διακρίνομεν τοὺς μέσους αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, λέγοντες, ὅτι ὁ Μεσαίων ἐγνώρισε κυρίως τὴν θρησκείαν, ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης κυρίως τὴν ποίησιν ὡς ὁυθμιστικὸν παράγοντα τῆς ζωῆς ; Ἡ ἀπορία αὕτη εἶναι προωρισμένη νὰ διαλυθῆ, ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ὅτι, ὅσονδήποτε καὶ ἔαν ταυτίζεται ἡ ἰδιότης τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὴν ἰδιότητα τοῦ προφήτου, τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, διὰ τῆς μονομεροῦς ἐρμηνείας, τὴν ὁποίαν δίδει εἰς τὰ φαινόμενα, ἐμφανίζει ἀντιθέσεις καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου κατὰ βάθος ὑπάρχει ἁρμονία. Τοιοῦτοτρόπως τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς τῶν

μέσων αἰώνων ἀντεστρατεύθη συχνότατα κατὰ τοῦ ὀργανικοῦ καὶ φυσικοῦ ταυτισμοῦ ποιήσεως καὶ θρησκείας, καὶ ἐνεφάνισε τὴν πίστιν ὡς ἀπλοῦν ἐξάρτημα ἐξωτερικῶν θεσμῶν, ὅπως εἶναι ἡ ἐκκλησία. Τοῦτο δικαιολογεῖ τὴν διάκρισιν, εἰς ἣν προβαίνομεν ἀνωτέρω, διάκρισιν, ἡ ὁποία ἔχει μόνον ἱστορικὴν καὶ ὄχι οὐσιαστικὴν σημασίαν. Οὐσιαστικῶς εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ ποίησις δυνάμεις ἀλληλένδετοι. Ἱστορικῶς ἐμφανίζεται ἐκδηλουμένη ἡ τάσις πρὸς διάσπασιν τῆς ἐνότητος μεταξὺ τούτων. Εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀληθοῦς δημιουργοῦ τὸ προφητικὸν καὶ ποιητικὸν ἐμφανίζονται ὡς μία καὶ ἡ αὐτὴ ἰδιότης. Εἰς τὴν «κοινωνικὴν» προβολὴν, τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ἡ ψυχὴ, δηλαδή ἡ εἰς ἔργον ἢ μᾶλλον εἰς λόγον μεταβληθεῖσα ψυχὴ τοῦ δημιουργοῦ, διασπᾶται συνήθως ἡ ἐνότης ποιητικοῦ καὶ προφητικοῦ στοιχείου, ποιήσεως καὶ θρησκείας. Εἰς τὴν κλασσικὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ὁ ποιητὴς—ἂν καὶ ἦτο καὶ προφήτης—συνελαμβάνετο ὑπὸ τῶν ἄλλων συνήθως μόνον αἰσθητικῶς. Ἐὰν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὀμιλῶμεν εἰδικῶς περὶ τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ζητοῦμεν νὰ διακρίνωμεν ταύτην ἀπὸ τῆς προκλασσικῆς Ἑλλάδος, δηλαδή τῆς ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς ἐποχῆς, περὶ τῆς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι συνελάμβανε μονομερῶς—δηλαδή μόνον αἰσθητικῶς—τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ καὶ καλλιτέχνου. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν κλασσικὴν ἑλληνικὴν ἐποχὴν, εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας ὁ καλλιτέχνης καὶ δημιουργὸς συνελαμβάνετο συνήθως μόνον θρησκευτικῶς. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην παρεγνωρίζετο ἡ ἐνότης προφητικοῦ καὶ ποιητικοῦ. Ἡ παραγνώρισις ὁμως αὕτη, ἡ μονομέρεια, δηλαδή ἡ ἀπλῶς θρησκευτικὴ διάθεσις, δι᾽ ἧς συνελαμβάνετο ἡ ἐμφάνισις τοῦ ποιητοῦ καὶ καλλιτέχνου, τοῦ ἀρχιτέκτονος τῶν γοτθικῶν ναῶν καὶ τοῦ συνθέτου τῶν ψαλμῶν καὶ δρατορίων, δὲν ἠμπόδισε τοὺς μέσους αἰῶνας ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπιδείξουν ἀπόλυτον ἐνότητα ὑποστάσεως. Ἀπ᾽ ἐναντίας μάλιστα : οὐδεμία περίοδος τῆς ἀνθρωπότητος—ἐξ ἐκείνων τοῦλάχιστον, περὶ τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία εἶναι δυνατὸν νὰ ὀμιλήσῃ μετ᾽ ἀπολύτου βεβαιότητος—ἐπιδεικνύει τὴν ἐνότητα καὶ ἀρμονίαν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τοὺς μέσους αἰῶνας.

10.—Ἐρωτᾶται λοιπόν : Τί εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον συνιστᾷ τὴν ἀρμονίαν καὶ ἐνότητα τῶν μέσων αἰώνων καὶ δὴ ἐν γένει πασῶν τῶν ἐποχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγνώρισαν τὴν πίστιν ὡς τὸν κύριον ἑνθμιστὴν τῆς ζωῆς των ; Τὴν ἐνότητα τῶν ἐποχῶν τούτων συνιστᾷ ἡ ἔλλειψις κοινωνικοῦ διαφορισμοῦ ἀνταποκρινομένου εἰς λογικῶς προσδιωρισμένον σύστημα ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας πᾶν ὅ,τι ἴσχυεν, εἴτε ὡς κράτος καὶ ἐκκλησία, εἴτε ὡς ἐπάγγελμα καὶ ἔρως,

πᾶσα ἐν γένει ἀξία κοινωνικῆς ἢ ἀτομικῆς φύσεως, πνευματικοψυχικοῦ ἢ ὑλικοῦ περιεχομένου, ἐβασίζετο ἐπὶ τῆς πίστεως. Θρησκεία κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας δὲν ἦτο μόνον ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ του ἐκδήλωσις. Θρησκείαν ἀπετέλουν πάντες οἱ προσανατολισμοὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτάτου μέχρι τοῦ χαμηλοτάτου. Τοῦτο ἐξηγεῖ τὴν ἔλλειψιν ἀξιολογικῆς διαβαθμίσεως αὐτῶν, διαβαθμίσεως, ἡ ὁποία κατ' ἀνάγκην ἀνεπληρώθη ὑπὸ ἐξωτερικῆς ἱεραρχίας. Ἐφ' ὅσον καὶ τὸ ταπεινότατον τῶν ἀντικειμένων ἀνθρωπίνου προσανατολισμοῦ, πλαισιούμενον διὰ τῆς πίστεως, ἦτο ἰσότιμον πρὸς τὴν ὑψηλοτάτην τῶν ἀποστολῶν τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον ἡ ἰδιάζουσα εἰς τοὺς μέσους αἰῶνας ἀνωνυμία ἐκάλυπτε τοὺς πάντας, ἀπὸ τοῦ ταπεινοῦ χειρώνακτος μέχρι τοῦ ἀρχιτέκτονος γοιθικῶν ἀριστουργημάτων, κατ' ἀνάγκην ἐζητήθη ἡ ὑπερνίκησις τοῦ χάους αὐτοῦ τῆς ἀνωνυμίας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἀξιολογικῶν διαβαθμίσεων διὰ τῆς δημιουργίας ἀπλῆς ἐξωτερικῆς ἱεραρχίας. Οἱ ἀγῶνες τοῦ Μεσαίωτος δὲν ἦσαν ἀγῶνες ἀξιῶν. Αἱ ἀξίαι ἴσταντο ὅλαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς πίστεως, ἡ ὁποία μετέβαλλε ψυχικῶς καὶ τὸν ἐπαίτην εἰς ἠγεμόνα. Οἱ ἀξιολογικοὶ προσανατολισμοὶ τῶν ἀνθρώπων ἦσαν ἀμετάβλητοι καὶ σταθεροί. Αὐταὶ αὐταὶ αἱ ἡμέραι τῶν αἱματηρῶν συγκρούσεων δὲν ἐμφανίζουσι τὴν ὄψιν κρίσεων, διότι δὲν ἀναφέρονται εἰς ἀντιθέσεις ἀξιῶν, ἀλλ' εἰς προσωπικὰς φιλοδοξίας, εἰς ἀτομικὰ οἰκονομικὰ ἐλατήρια ἢ ὀπωσδήποτε εἰς αἷτια ὀφειλόμενα εἰς συμπτώσεις καὶ ὄχι εἰς συμπτωματοκότητα. Δὲν ὑπάρχει σελὶς τῆς ἱστορίας τῶν αἰῶνων ἐκείνων, πρὸ τῆς ὁποίας νὰ σταματήσῃ ὁ ἱστορικὸς σκεπτικὸς καὶ νὰ διερωτηθῇ : ἄρα γε, ἐὰν ἔλειπεν αὕτη, θὰ μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς ἡ ἐξέλιξις τῆς ἱστορίας ; Ὁχι ! Αἱ συμπτώσεις δὲν δημιουργοῦν συνήθως προβλήματα. Ὁπωσδήποτε καὶ ἂν ἐγράφετο ἡ ἱστορία τῶν μέσων αἰῶνων, ἡ βᾶσις των θὰ ἔμενεν ἡ αὐτή. Ἐἴτε ὁ ὁ Πάπας ἐπεκράτει, εἴτε ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Γερμανῶν, ἡ μορφή των δὲν θὰ μετεβάλλετο οὐσιαστικῶς. Οὔτε τὸ ἐξωτερικὸν σκότος αὐτῶν θὰ ἐξετοπίζετο ὑπὸ φωτός, οὔτε τὸ ἐσώτατον μυστικὸν φῶς των θὰ ἐσκοτίζετο. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰς ἐποχὰς γενικῶς σταθερῶν προσανατολισμῶν, αἱ σοβαραὶ ἀπειλαὶ ἀνατροπῶν στεροῦνται ἐσωτερικοῦ ὀρμητηρίου. Πρόκειται σχεδὸν πάντοτε περὶ ἐξωθεν προερχομένων ἀπειλῶν καὶ δὴ περὶ ἀπειλῶν, αἱ ὁποῖαι προκαλοῦν ἔτι παγιωτέραν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἐνότητος.

Δὲν πρόκειται νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα, ἐὰν ἡ ἐνότης αὕτη ἡ βασιζομένη ἐπὶ τῆς «τυφλῆς»—ὡς λέγουσι συνήθως—πίστεως, εἶναι φαι-

νόμενον εὐεργετικὸν ἢ ὄχι διὰ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας. Ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἐν τῷ προκειμένῳ ἡ ἀπλῆ πιστοποίησις τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ ἔλλειψις ἐνότητος καὶ ἁρμονίας εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ὀφείλεται σὺν τοῖς ἄλλοις—ἀδιάφορον εἴαν κυρίως ἢ κατὰ δεύτερον λόγον—εἰς τὴν ἔλλειψιν τοῦ στοιχείου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον προσδιώρισε τὴν ἐνότητα τῶν μέσων αἰώνων: δηλαδή εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς πίστεως. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας διώκεται ἡ πίστις ἐξ ἴσου ὅπως καὶ ἡ ποίησις. Ἡ ἀμφιβολία διατιμᾶται καλλίτερον καὶ ὑψηλότερον τῆς πεποιθήσεως καὶ πίστεως. Ἡ πίστις—καὶ ὅπου ἀκόμη ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀνεκτὴ—ἀποτελεῖ (ὡς ἀκριβῶς καὶ ἡ ποίησις) στοιχεῖον διακοσμητικὸν καὶ ὄχι προϋπόθεσιν οὐσιαστικὴν τῆς ζωῆς. Ὡς μόνην πηγὴν πίστεως ἀναγνωρίζει καὶ ἀνέχεται ἡ ἐποχὴ μας τὴν ἄγνοιαν. Τὸ ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη σφαῖρα πνευματικῆς ζωῆς, σφαῖρα κειμένη ὑπεράνω ἢ ἐν πάσει περιπτώσει ἔξω τῆς λογικῆς, σφαῖρα, τῆς ὁποίας αἱ ἐκδηλώσεις ὀφείλονται (ὄχι βεβαίως πάντοτε, ἀλλὰ πολλάκις) εἰς ὑπερνίκησιν τῆς γνώσεως καὶ ὄχι εἰς ἄγνοιαν—, τοῦτο ἡ ἐποχὴ μας ἀδυνατεῖ νὰ ἐννοήσῃ. Τὸ ὅτι ὁ οὐρανὸς δὲν κατανοεῖται μόνον διὰ τοῦ ἀστεροσκοπίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ψυχῆς, τὸ ὅτι ἡ ἁρμονία τοῦ σύμπαντος δὲν εἶναι ἀπλῶς λογικὴ, ἀλλὰ καὶ θεία,—τοῦτο ἦτο νοητὸν εἰς τὸν Νεύτωνα καὶ τοὺς μεγάλους χειριστὰς τῆς γνώσεως, ὄχι ὅμως καὶ εἰς τοὺς μιμητὰς καὶ ἐπιγόνους των. Ὁ Νεύτων καὶ οἱ πράγματι μεγάλοι ἐδάμασαν τὴν γνῶσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐγνώρισαν τὰ ὄριά της. Οἱ σύγχρονοι ἄνθρωποι ἐταμβώθησαν ὑπὸ τῆς γνώσεως, καὶ δὲν διακρίνουν τὸ ἄπειρον ἀπὸ τοῦ λογικῶς πεπερασμένου.

11.—Ἐὰν ὁ Μεσαίων διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς μας διὰ τῆς ἐνότητος, εἰς τὴν ὁποίαν ὠδήγησε τοῦτον ἢ εἰς παράγοντα «κοινωνιοπλαστικὸν» ἀναχθεῖσα «πίστις», ἡ Ἀναγέννησις διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς μας διὰ τῆς αὐστηρᾶς πειθαρχίας, ἡ ὁποία τὴν χαρακτηρίζει. Ἡ σχέσις τῆς Ἀναγεννήσεως πρὸς τὸν Μεσαίωνα εἶναι δυνατὸν νὰ ὀριοθῇ ὡς ἑξῆς: ἡ ἀνωνυμία τῆς πίστεως, ἡ ὁποία διεῖπε τοὺς μέσους αἰῶνας, ἀντικαθίσταται κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν ὑπὸ τῆς ὀνομαστικότητος τῶν ἀξιῶν. Ἐν ᾧ ἡ γοτθικὴ ἐποχὴ ἔλεγεν: «ἄξιον εἶναι πᾶν ὅ,τι καλύπτεται ὑπὸ πίστιν», ἡ Ἀναγέννησις προστάζει: «πίστευε μόνον εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀξίαν». Ἐν ᾧ εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ πίστις τὴν προϋπόθεσιν, εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἐμφανίζεται αὕτη ὡς τὸ ἀποτέλεσμα. Καὶ ἐδῶ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Ἦτο ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως περισσότερο ἐλεύθερος τοῦ ἀνθρώπου τῶν μέσων αἰώνων;

Γνώστη βεβαίως είναι εἰς πάντας τοὺς ἀσχολουμένους εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἱστορίας ἡ περίφημος ἀπάντησις τοῦ J a k o b B u r c k h a r d t. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν τοῦτον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κυρίως χαρακτηρίζει τὴν Ἀναγέννησιν εἶναι ἡ ἀπὸ παντὸς φραγμοῦ χειραφέτησις τοῦ ἀτόμου. Τὴν γνώμην αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν υἱοθέτησε καὶ ὁ κοινωνιολόγος T r o e l t s c h, ἀντέκρουσεν ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ «Renaissance und Reformation» ὁ Φ ρ ε ι δ ε ρ ῖ κ ο ς S t r i c h. Ἡ ἀντίκρουσις τοῦ S t r i c h ἀπῆλλαξε τὴν ἐπιστήμην σοβαρωτάτης πλείνης, ὀδηγήσασα εἰς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ ἀνθρώπου τῆς Ἀναγεννήσεως. Οὗτος ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὸν χαρακτηριστικώτατον ἀντίποδα τοῦ ἀναρχομένου ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἀναγεννήσεως εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ὑποταγμένος ὑπὸ τὸν ἀπόλυτον νόμον τοῦ μέτρου. Ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως ἐργάζεται ἐπὶ τῇ βάσει αὐστηρῶς καθωρισμένων κανόνων, ἐπὶ τῇ βάσει γενικῶς ἀνεγνωρισμένης αἰσθητικῆς. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ Μεσαίωτος, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ πλεον ἀναρχική, πολλάκις μάλιστα ἀδεξία, χειρονομία ἀρύεται τὴν ἀξίαν τῆς ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως αὐτὴν πίστεως, ὁ καλλιτέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως βαδίζει συστηματικῶς ἐπὶ ὁδοῦ προδιαγεγραμμένης καὶ μόνον τὰ ἐπ' αὐτῆς ἐγχαρασσόμενα ἔχνη του προσδίδουν εἰς τὴν διελευσίν του ἀξίαν. Ἡ προσταγή: «πίστευε μόνον εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀξίαν», δὲν χορηγεῖ δικαίωμα ἐκλογῆς ἀξιῶν, ἀλλ' ὑποτάσσει τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν γενικῶς ἀνεγνωρισμένην ἱεραρχίαν τῶν ἀξιῶν.

Εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος, τὴν ὁποῖαν σχηματίζει ἡ ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν τῆς ἀναγεννήσεως, ἵσταται ἡ πολιτεία. Ἀπὸ τῆς πολιτείας ἐξαρτῶνται τὰ πάντα. Πρὸς τὴν πολιτείαν ὀδηγοῦν τὰ πάντα. Εἰς τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα χωρίζουν τὸν Μεσαίωνα ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν, ἵσταται ὁ B o d i n (ὁ Ἰωάννης B o d i n u s). Ἡ θεωρία του περὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους, θεωρία, ἐφ' ἧς ἐθεμελιώθη ἡ νεωτέρα πολιτειολογία, ἐμφανίζεται ἐγκαινιάζουσα τὸ πρὸς τὴν πολιτείαν ὡς πρὸς Θεὸν ἐστραμμένον πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, τὸν ὁποῖον ἐσυμβύλισεν εἰς τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος ἡ περίφημος «θεωρία τῶν δύο ξιφῶν», αἴρεται, τῆς πολιτείας ὑπερνικώσης πάντα φραγμὸν τείνοντα εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς ἀπολύτου κυριαρχίας τῆς. Ἀπὸ τοῦ B o d i n, ὁ ὁποῖος συνέλαβε τὴν ἔννοιαν τῆς κυριαρχίας, ἐξεπορεύθησαν καὶ αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς ἐμποροκρατίας. Ἡ πολιτεία ἐμφανίζεται ὡς ὁ μόνος ρυθμιστὴς αὐτῆς ταύτης τῆς οικονομικῆς ζωῆς. Αἱ θεω-

ρίαι τῶν ἐμποροκρατῶν ἀνεπτύχθησαν ἐν ἀμέσῳ καὶ στενωτάτῃ ἐπαφῇ πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν κρατῶν τῆς Ἀναγεννήσεως. Οἱ πλείστοι τῶν θεωρητικῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐμποροκρατίας ἦσαν ἄλλως τε καὶ λειτουργοὶ τῆς πολιτείας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἴταλοὶ ὀνομάζουσι τὴν ἐμποροκρατίαν «Il Colbertismo», δηλαδή χρησιμοποιοῦν πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ὅρου, τὸν ὁποῖον σχηματίζουν ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ κυριωτέρου πολιτικοῦ καὶ οὐχὶ θεωρητικοῦ ἀντιπροσώπου τῆς, τοῦ Colbert. Ἐὰν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ πνεύματος τῆς ἀναγεννήσεως ἤρθῃ ἡ ἐξάρτησις τοῦ οἰκονομικοῦ φαινομένου ἀπὸ τοῦ θρησκευτικοῦ, τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τῆς θεολογίας, ἐξάρτησις, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει τὰ θεωρητικὰ συστήματα τῶν σχολαστικῶν, ἢ ἄρσις τῆς ἐξαρτήσεως ταύτης δὲν ὠδήγησεν εἰς τὴν αὐτονόμησιν τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς περὶ αὐτὴν ἀσχολουμένης ἐπιστήμης. Ἡ μία ἐξάρτησις διεδέχθη τὴν ἄλλην. Ἐξωοικονομικοὶ ἦσαν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἐξωοικονομικοὶ καὶ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν οἱ σκοποί, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἐθεωρεῖτο ὑποτεταγμένη ἡ οἰκονομία. Κατὰ τοῦτο μόνον διαφέρει ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐθεώρει τὴν οἰκονομίαν ἡ Ἀναγέννησις, ἀπὸ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐθεώρει ταύτην ὁ Μεσαίων: ὅτι τὴν θεολογίαν ἐξετόπισεν ἡ πολιτειολογία. Τὴν θέσιν τῆς θρησκείας κατέλαβεν ἡ πολιτεία. Ἡ οἰκονομία ἐμφανίζεται ὑποτεταγμένη ὄχι πλέον εἰς τὴν θεολογίαν, ἀλλ' εἰς σκοποὺς πολιτικούς. Οἱ ἐμποροκράται ἀντιλαμβάνονται τὴν οἰκονομίαν ὡς δύναμιν ἐξυπηρετοῦσαν μόνον τὰ συμφέροντα τοῦ κράτους καὶ οὐχὶ τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἀτόμου, τὴν ὁποίαν ἀνήγαγεν εἰς σκοπὸν τῆς οἰκονομίας ὁ τὴν ἐμποροκρατίαν διαδεχθεὶς καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος τῆς Ἀναγεννήσεως διασπάσας Φιλελευθερισμός, δηλαδή ἡ κλασσικὴ οἰκονομικὴ σχολή. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Antoyne de Montchrétien ὠνόμασε τὴν περὶ τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα ἀσχολουμένην ἐπιστήμην «πολιτικὴν οἰκονομίαν», θελήσας διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου νὰ τοίση, ὅτι ἡ νέα αὕτη ἐπιστήμη ἐρευνᾷ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξασφαλίζεται ὁ πλουτισμὸς καὶ ἡ εὐτυχία τοῦ κράτους καὶ ὄχι τοῦ ἀτόμου.¹ Ἡ ἔννοια τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς ἐμποροκράτας, δηλαδή εἰς τοὺς φορεῖς τοῦ πνεύματος τῆς Ἀναγεννήσεως. Ὁ Φιλελευθερισμὸς, ὡς ἐλέχθη καὶ ἄνωτέρω, δὲν ὑπῆρξε γνήσιον τέκνον τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀλλὰ προῆλθεν ἐκ τῆς διασπάσεως τῆς ἐνότητος τοῦ πνεύματος

1) Περὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἄνωτέρω καὶ Edgar Salin, Geschichte der Volkswirtschaftslehre, Berlin 1929, σ. 27 κ. ἑ.

της. Οὗτος, ἐκπορεύσας ἐκ τῆς λογοκρατικῆς κατευθύνσεως τοῦ δυτικο-ευρωπαϊκοῦ Φωτισμοῦ, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραλάβῃ ἐκ τῆς Ἀναγεννήσεως τὴν μεταλογικὴν, δηλαδὴ ἐκ πηγῆς ἔξω τοῦ λόγου εὕρισκον τὴν δύναμιν τῆς ἀρυσομένην πίστιν ἐπὶ τὴν πολιτείαν. Ὁ Φιλελευθερισμὸς καὶ ἡ λογοκρατία ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν μόνον τὸ λογικὸν αὐτῆς περιεχόμενον. Ὅ,τι ἄλογον ἐχαρακτήριζε τὴν Ἀναγέννησιν ἦτο ἀσυμβίβαστον πρὸς τὸν Φιλελευθερισμὸν καὶ ἐξετοπίσθη ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ Φιλελευθερισμὸς ἢ μᾶλλον ὁ κοινωνικὸς αὐτοῦ φορεὺς, ὁ σύγχρονος ἀστὸς ἐγεννήθη ὡς ἐχθρὸς τῆς πολιτείας. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς γερμανικῆς κοινωνιολογίας, ὁ Lorenz von Stein, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἐπιστήμης τοῦ διοικητικοῦ δικαίου ἐν τῇ νεωτέρᾳ αὐτῆς μορφῇ, ἀντελήφθη τὸ βάθος τῆς ἐχθρότητος τοῦ ἀστοῦ πρὸς τὴν πολιτείαν καί, πιστεύων εἰς αὐτὴν (κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου τοῦ Hegel) ὡς εἰς τὴν μόνην πραγματικότητα τῆς ἠθικῆς ιδέας, ἐδίδαξεν, ὅτι ἡ πολιτεία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποσοβῆσῃ τὸν κίνδυνον, τὸν ὁποῖον σημαίνει δι' αὐτὴν ἡ ἀστικὴ συνείδησις καὶ ἡ ἐπ' αὐτῆς βασιζομένη κεφαλαιοκρατία, εἰ μὴ μόνον ἐὰν ταχθῇ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν πόθων τῆς καταπιεζομένης τάξεως, τοῦ προλεταριάτου. Αὐτὴν τὴν σημασίαν εἶχεν ἡ ἰδέα τῆς «κοινωνικῆς βασιλείας», τὴν ὁποίαν εὐηγγελίσθη ὁ Lorenz von Stein, ἰδέα, εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς ὁποίας ὠδήγησε τοῦτον ἡ μελέτη τῶν ὄρων, ὑφ' οἷς ἀνεπτύχθησαν ἐν Γαλλίᾳ, ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως μέχρι τοῦ 1848, ἡ ἀστικὴ κοινωνία ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ κοινωνικὸν κίνημα ἀφ' ἑτέρου. Οὐδεὶς κατώρθωσε μετὰ τὸν Stein νὰ ἐξεικονίσῃ πληρέστερον καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ καλλίτερον τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δύο τούτων κυριωτέρων παραγόντων τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς ἐξελίξεως.

Ἄς ἐπανέλθωμεν ἤδη εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἀντιθέσεως τοῦ πνεύματος τῆς Ἀναγεννήσεως πρὸς τὸν Φιλελευθερισμὸν. Εἴπομεν, ὅτι οὗτος, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἐμποροκρατίαν, ἀνάγει εἰς σκοπὸν τῆς οἰκονομίας τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀτόμου. Ἡ διάθεσις του εἶναι «κοσμοπολιτικὴ» καὶ ὄχι, ὅπως ἡ διάθεσις τῆς Ἀναγεννήσεως, πολιτικὴ, δηλαδὴ πολιτειακὴ. Ἡ κοσμοπολιτικότης συνδέει ἀκριβῶς τὸν Φιλελευθερισμὸν πρὸς τὸν προλεταριακὸν σοσιαλισμὸν, τοῦ τελευταίου τούτου ἀρυσθέντος τὰς ἀξίας του ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἠρύσθη ταύτας καὶ ὁ φιλελευθερισμὸς, δηλαδὴ ἐκ τῆς Λογοκρατίας. Ἐὰν ὁμιλῶμεν εἰδικῶς περὶ τοῦ «προλεταριακοῦ» σοσιαλισμοῦ, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ζητοῦμεν νὰ διακρίνωμεν τοῦτον ἀπὸ τοῦ ἐθνικῶς καὶ κρατικῶς νοουμένου σοσιαλισμοῦ τῶν Fichte καὶ Lassalle

ἐν Γερμανίᾳ, τοῦ Louis-Blanc ἐν Γαλλίᾳ. Διὰ τοῦ τελευταίου τούτου ὄχι μόνον δὲν διασπᾶται, ἀλλ' ἀναγεννᾶται ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα τῆς «Ἀναγεννήσεως», τῆς τάσεως ταύτης πρὸς ἀναγέννησίν του ἐκδηλουμένης καὶ εἰς ἄλλα τινα συστήματα τοῦ 19. αἰῶνος ξένα μᾶλλον πρὸς τὸν σοσιαλισμόν, ὡς κυρίως εἰς τὸ οἰκονομολογικὸν σύστημα τοῦ Φρειδερίκου List. Μὲ καθεύθυνσιν διάφορον πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, μὲ καθεύθυνσιν κοσμοπολιτικὴν καὶ ἐχθρικήν πρὸς τὴν πολιτείαν προβάλλουν ὁ ἀστικός Φιλελευθερισμὸς καὶ ὁ προλεταριακὸς σοσιαλισμὸς, οἱ ὅποιοι, παρὰ τὰς ἀντιθέσεις των (καὶ δυστυχῶς οἱ πλείστοι τῶν μελετητῶν των βλέπουν μόνον τὰς ἀντιθέσεις των) ἔχουν καὶ συμφέροντα κοινὰ καὶ ἐμφανίζονται πολλάκις συμμαχοῦντες. Τόσον ἡ ἀστικὴ τάξις, ὅσον καὶ τὸ προλεταριάτον ἐγεννήθησαν ὡς κοσμοπολιτικαὶ καὶ ὄχι ὡς ἐθνικαὶ ὀντότητες. Τὰ συμφέροντά των εἶναι διεθνή. Ὁ κυριώτερος ἐχθρὸς των εἶναι κοινός: εἶναι ἡ πολιτεία, ἰδίᾳ δὲ τὸ ἐθνικὸν κράτος. Ποῖα ἐκ τῶν θεωρητικῶν συστημάτων, τὰ ὅποια βασίζονται εἴτε ἐπὶ τοῦ Φιλελευθερισμοῦ, εἴτε ἐπὶ τοῦ προλεταριακοῦ σοσιαλισμοῦ, στρέφονται περὶ σκοποὺς ἐθνικοὺς καὶ δὴ περὶ σκοποὺς ἀποβλέποντας ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων ὠρισμένης πολιτείας; Οἱ ἐμποροκράται, ἐμπεποτισμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως, συνέτασσαν οὐχὶ οἰκονομολογικὰ συστήματα γενικά, ἀλλ' ἀπλῶς εἰδικὰς προτάσεις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τοῦ κράτους, τοῦ ὁποίου ἦσαν ὑλήκοι. Ὁ σκοπὸς των ἦτο πάντοτε ὠρισμένος καὶ περιορισμένος. Ἡ πολιτεία καὶ δὴ ὄχι ἡ πολιτεία ἐν γένει, ἀλλὰ τὸ κράτος, εἰς τὸ ὅποιον ἀνήκον, ἀπετέλει τὸν μόνον λόγον, ὁ ὅποιος ἐκίνει τούτους πρὸς τὴν ἔρευναν. Ἡ οὐσιώδης στροφή, τὴν ὁποίαν ὑπέστη τὸ ἐμποροκρατικὸν πνεῦμα καὶ ἡ ὁποία ἐσήμανεν ἄλλως τε καὶ τὴν παρακμὴν του, συνδέεται πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν τελευταίων φορέων του, τῶν Petty, North, Cantillon καὶ πάντων ἐκείνων, τῶν ὁποίων αἱ θεωρίαι ἔπαυσαν νὰ εἶναι προσκεκλημέναι ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ιδέαν τῆς προστατευτικῆς πολιτικῆς καὶ τοῦ μονοπωλίου. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 19. αἰῶνος, δηλαδὴ πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Abbé Galiani, εἰς τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ἐξεδηλώθησαν ζωηρῶς πλέον αἱ νεώτεραι ιδέαι καὶ ὁ ὅποιος ἔφθασε μέχρι τῆς συλλήψεως ὑποκειμενικῆς περὶ ἀξίας θεωρίας, συγγραφεῖς, ὡς ὁ Child, μετέβαλλον διαρκῶς τὰς περὶ μονοπωλίων γνώμας των ἀναλόγως τῶν συμφερόντων τῆς ἰδίας αὐτῶν ἐπιχειρήσεως¹. Οἱ οἰκονομολόγοι εἶχαν παύσει νὰ εἶναι ἀπλῶς

1) Πρόβλ. σχετικῶς καὶ Salin op. cit., σ. 34 κ. ε.

ὑπηρετάται τοῦ κράτους· εἶχαν μεταβληθῆ εἰς ἐπιχειρηματίας. Τὸ συμφέρον ὅμως τοῦ ἀτόμου, γεννηθὲν κατ' ἀρχὰς ἀφ' ἑαυτοῦ, εἶχεν ἀνάγκην θεωρητικῆς δικαίωσης. Ἡ θεωρητικὴ δικαίωσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δοθῆ εἰς τὸ ἐμπειρικῶς ὠρισμένον ἄτομον τοῦ ἐπιχειρηματίου-οἰκονομολόγου. Ἡ στενὴ ἐμπειρικὴ ὑπαρξίς τοῦ ἀτόμου ἔπρεπε νὰ ἀρθῆ διὰ νὰ δημιουργηθῆ ἡ πραγματικὴ θεωρία καὶ διὰ νὰ προσελκύσῃ αὕτη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ μελετῶντος τὰ οἰκονομολογικὰ συγγράματα κοινοῦ. Τοιουτρόπως ἀνεκαλύφθη τὸ ἀφηρημένον οἰκονομικὸν ἄτομον, ὁ homo economicus, καὶ ἐδημιουργήθη ὁ Φιλελευθερισμὸς, ἡ κλασσικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας σχολή. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ ἰδρυταὶ καὶ κύριοι ἀντιπρόσωποι τῆς κλασσικῆς οἰκονομικῆς σχολῆς δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἐθνικοῦ χαρακτῆρος (οὔτε εἶναι εὐκόλον εἰς τὸν Ἄγγλον νὰ ἀπαλλαγῆ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος του), τοῦτο ὅμως δὲν ἠμπόδισεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἀναπτύξουν θεωρίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἀναρχικοῦ περιεχομένου. Οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἀποφευχθῆ τοῦτο. Τὸν Φιλελευθερισμὸν ἐνέπνευσεν ἡ περιφρόνησις πρὸς τὴν τεχνητὴν ἐπίστασιν τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας. Ἡ περιφρόνησις αὕτη, ἡ ὁποία ὠφείλετο εἰς τὴν ἀπότομον ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας (ἀνάπτυξιν θεωρηθεῖσαν ὡς αὐτόματον καὶ φυσικὴν), ἐχρησίμευσε μάλιστα εἰς τὸ νὰ ἐπιχειρηθῆ κατὰ πρώτην φορὰν ἀποτελεσματικῶς ἡ διάκρισις τῆς κοινωνίας ἀπὸ τῆς πολιτείας, διάκρισις, δι' ἧς ἐχειραφετήθη ἀκριβῶς καὶ ἡ κοινωνιολογία ἀπὸ τῆς πολιτειολογίας. Οἱ πρῶτοι, οἵτινες προέβησαν εἰς τὴν διάκρισιν ταύτην, ὑπῆρξαν οἱ Locke, Hume καὶ Rousseau. Διὰ τῶν φυσιοκρατῶν μετεβιβάσθη αὕτη εἰς τὸν Adam Smith, ὁ ὁποῖος, θεωρῶν τὸν ἐλεύθερον συναγωνισμὸν ὡς τὸν φυσικὸν σκοπὸν τῆς κοινωνίας καὶ βλέπων τὸ κράτος ἀντιτιθέμενον εἰς αὐτόν, ἐβάσισε τὴν διδασκαλίαν του ἐπὶ τῆς πλήρους διακρίσεως μεταξὺ οἰκονομίας καὶ πολιτικῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας. Ἡ πίστις εἰς τὴν πολιτείαν, ἡ ὁποία οὐδ' αὐτὰς ταύτας τὰς θεωρητικὰς διακρίσεις ἐπέτρεπεν, εἶχεν ὑπερνηκηθῆ. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀναγεννήσεως, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὀδηγήσει εἰς τὴν γένεσιν τῆς ἰδέας τοῦ «πεφωτισμένου» ἀπολυταρχικοῦ κράτους, εἶχε διαλυθῆ. Ὁ homo economicus, τὸ ἀφηρημένον τοῦτο καὶ ἐξωτικὸν ὄν ἐξετόπισε τὸν ὑπήκοον τῆς πολιτείας κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, καθ' ὃν εἶχεν ἐκτοπίσει προηγουμένως καὶ ὁ ὑπήκοος τοῦ κράτους τῆς Ἀναγεννήσεως τὸν πιστὸν πολίτην τῆς civitas dei.

12.— Βασιζόμενοι ἐπὶ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων, εἶναι εὐκόλον